

פרשת מסעי – ולא תחניפו את הארץ – איסור החנופה

לקראת סוף פרשת מסעי, התורה מזכירה את הטיפול ברוצחים, רוצחים בשוגג ורוצחים במזיד, כחלק מההכנה לכניסה לארץ, צריך לדעת איך להתייחס לרוצחים, איך להוקיע ולהוציא מהחברה את האנשים השפלים ביותר שלא רואים את הערך האדיר בחיי האדם ומעזים לזלזל בו הן בכוונה והן בשגגה, ובתוך הדברים מזהירה התורה על איסור החנופה:

"כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרצח... ולא תיקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות, כי מות יומת ולא תיקחו כופר לנוס אל עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן, ולא תחניפו את הארץ אשר אתם בה, כי הדם הוא יחניף את הארץ, ולא ארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה, כי אם בדם שופכו ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל"

פשט הפסוקים ניתן לפרשו כך, כאשר אדם הוא רוצח, דינו הוא שהוא חייב מיתה, ואם אתה מחניף לרשע, ואתה לא מראה לו את האמת, את החומרה הנוראה שבמעשיו, כך הארץ לא תגלה את הברכה והטובה שבה, ולא תגלה לך את האמת שבה (עיין מלבי"ם ורש"ר הירש שכתבו בדומה לזה), כי הארץ היא ארץ ה', שחותמו אמת, והארץ לא סובלת שקר ורשע.

מתוך פסוקים אלו למדו חז"ל בספרי את האיסור החמור של החנופה, "ולא תחניפו את הארץ", "זו אזהרה לחנפים", כלומר איסור חנופה לעושי עוול. ואין זה פשוטו של מקרא, שהרי מקרא זה עוסק באיסור לקחת כופר נפש עבור רוצח במקום להמיתו, כפי שניתן להבין מהפסוקים הקודמים, אך העיקרון הוא האיסור להחניף כפי שבארנו לכן מובן מדוע יש מרבותינו הראשונים שכתבו שדרשה זו של חז"ל אינה להראות 'אסמכתא' בתורה לאיסור החנופה, אלא החנופה היא איסור גמור מן התורה.

וננסה לבאר מעט איסור חמור זה (בתוך הביאור מובאים ציטוטים מדברי הרב מלמד בפניני הלכה ליקוטים ב, א, יז):

נפתח בדבריו של מרן רבי ישראל מאיר הכהן, בספרו חפץ חיים:

"ולפעמים עובר עוד על איסור חנופה שהוא להרבה גאונים (הרא"ם בעל התוספות וגאון ור"ש בן גבירול) לאו גמור, והוא לאו דלא תחניפו את הארץ, כגון אם מתכוון בסיפורו הלשון הרע והרכילות כדי להחניף להשומע, שהוא יודע שיש לו על אותו פלוני שנהא מכבר ועל ידי זה ימצא חן בעיניו, והוא עוון פלילי כי המעט ממנו אשר אינו מקיים מצות הוכחה (שהוא מצות עשה דאורייתא) להוכיחו על השנאה אשר בינו בין חבריו אבל גם יחזיק בסיפוריו את השנאה אשר ביניהם מכבר ועל ידו ישנה באיוולתו יותר ויותר ויולד מזה מחלוקת חדשה ועוד כמה קלקולים השם ישמרנו.

ודע דעוון זה בעונותינו הרבים מצוי הרבה מאוד והוא כשאחד מספר בגנות חבריו והשומע אף שמכיר שדבר זה שדיבר על חבריו שלא מן הדין הוא אף על פי כן הוא ג"כ מנענע ראשו לדבר זה ומחליק גם הוא את הדבר בלשונו שמוסיף איזה תיבות לפגם, מפני שהמספר לפעמים הוא בעל בית חשוב וכדומה שיש לו ממנו טובות או שירא שיחזיקו אותו לאינו חכם וכדומה, ועל כן יסיתנו היצר מפני הדחק שיסכים גם הוא לזה. אבל תדע אחי שזה הוא בעצם לאו דחנופה אפילו אם רק יוסיף איזה תיבות... וחייב אדם למסור עצמו לסכנה ואל ישיא את נפשו עוון אשמה בזה. ועל פי התורה צריך בשעת מעשה על כל פנים להתחזק מאוד שלא לסייעו אפילו בתנועה אחת שיראה ממנה שהוא מסכים לסיפורו, ועל זה שייך מאמר חז"ל בעדיות פרק ח' מוטב שיקרא אדם שוטה כל ימיו ופול'. וזה הוא אפילו אם הוא מבין שדבריו בתוכחה לא יהיו נשמעין להמספר דאי לאו הכי בוודאי חייב להוכיחו גם כן על זה"

איסור החנופה הוא חמור מאד, כי החנופה לרשע גורמת לחיזוק הרשע והרשעים, והחלשת הטוב והטובים, אם אפשר מצווה עלינו להוכיח את הרשע על מעשיו הרעים ולמחות בו ואם הוא לא מקבל את דברינו לשוב ולעשות עימו מחלוקת, איננו אנשי מלחמות, איננו אוהבים להילחם, אך לעיתים אין ברירה ומצווה גדולה להילחם ולהיאבק ברשעים, ומי שלא נאבק עימם ויש לו את הכוח והעוצמה לעשות זאת הוא הופך להיות שותף למעשיהם, כפי שכותב הרב מלמד בפניני הלכה (ליקוטים ב, א, יט): "אנשי האמת הם אלו שעומדים בגבורה כנגד הרשעה, ונזהרים שלא לחלוק על אנשים טובים. ואלה שיראת השמיים שלהם מזויפת, מנצלים את איסור המחלוקת כדי להחניף לרשעים בעלי עמדה, אבל מוצאים כל מיני צידוקים כדי לעשות מחלוקת "לשם שמיים" כנגד אנשים טובים וישרים שחלשים מהם".

אך גם שאין בכוחנו להוכיח, למחות ולהילחם, נצטוונו לכל הפחות שלא לחזק את הרשע בדברי שבח וחנופה. שהרי כל המחניף לרשע מחזקו ומעודדו להמשיך בדרכיו, ונמצא שנעשה שותף בחיזוק הרע בעולם. וזהו שנאמר (משלי יז, טו): "מְצַדִּיק רָשָׁע וּמְרַשֵּׁע צְדִיק – תוֹעֵבַת ה' גַּם שְׁנִיָּהֶם", לכאורה יש מקום לומר מובן לנו שיייתכן שבשל פחד או טובות הנאה, מעמד חברתי וכבוד ירצה האדם להחניף לרשע, אך מדוע שהאדם ירשיע צדיק? – התשובה העצובה היא שהדברים מגיעים יחד, האדם מחניף לרשע, אך לנגד עיניו מתייצבת דמותו הישרה, הטובה והאמיתית של הצדיק וגורמת לתמיכתו ברשע וברע לבלוט ולהראות לא טוב, לכן כדי לחזק את חנופתו הוא 'נאלץ' להראות לכל הצדיק איננו צדיק והוא טועה ושוגה במעשיו, שהוא לא הגיוני ולא ראלי, מנותק מהמציאות, לא מחובר לחיים, ועוד ממיני הטענות השונות, כדי להצדיק את התחברותו ותמיכתו ברע, ועל כך נאמר – תועבת ה' גם שניהם!

עוד אמרו חז"ל (סוטה מא, ב), שעונשו של המחניף לרשע שנופל בגיהנום, ואפילו עוברים שבמעיי אמם מקללים אותו, ולבסוף ייפול הוא או זרעו בידו של אותו הרשע שחיזק בחנופתו.

מדוע עונשו של המחניף שעוברים במעיי אימם מקללים אותו? – העוברים הם בעצם הדור הבא, הם העתיד שלנו, ייתכן שכרגע אין אפשרות להילחם ברשע, ידו תקיפה וכוחו חזק, אך אם מחניפים לו, גורמים לכך שהחזון לא מוצב, שהאמת והאידיאל לא מוצגים כראוי, וממילא גם שתהיה הזדמנות לתיקון היא תמומש כי לא ברור מהי האמת, מהו הטוב, ומהו הדבר הנכון והצודק.

החנף בטוח שהוא מרוויח מחברותו אל הרשע, אך חז"ל חושפים את האמת, סוף נופל הוא או זרעו בידו, הרשע הוא אגואיסט ואנוכי, רוצה רק את טובתו והנאתו, וגם מי שמתחבר אליו בסופו של דבר הוא יבגוד בו וינצלו, ישתמש ויזרוק, דרך רשעים אין לה קיום, יש לה רק שתי אפשרויות, שהצדיקים ינצחו ויעשו דין ברשעים או שהרשעים עצמם יפלו ויחריבו את עצמם כי כל אחד רוצה רק את טובת עצמו והנאת עצמו וסוף דבר יכלו אלו את אלו, לכן אומרים חז"ל לחנפן, פקח את עיניך וראה שהטובה הזמנית שיש לך בהתחברות עם הרשע סופה נפילה, צער וכאב

ואפילו אם אינו משבח את המעשים הרעים שעשה, אלא רק מכבדו ומשבח את כלל אישיותו, עובר על איסור חנופה. שכן, גם אם הוא רוצה לשבח דבר טוב שעשה, חובה עליו להזכיר גם את מעשיו הרעים, כדי שלא ילמד הציבור לילך בדרכיו (שערי תשובה ג, קפט). וכן נאמר (משלי כח, ד): "עֲזָבִי תוֹרָה יְהִלְלוּ רָשָׁע".

ואפילו במקום שאין בידו למחות, כגון שמדובר במלך או שר שלא ישמע לו, לכל הפחות לא יחניף לו למרות אי הנעימות שבדבר.

וצריך אדם להיות מוכן להפסיד ממעמדו או ממונו ובלבד שלא יתחנף לאדם שאינו ראוי לכבוד (ע' שערי תשובה ג, קצב-קצג).

והדבר הגרוע ביותר הוא שיש מנהיג שעושה מעשים רעים, ובסביבתו עדת חנפנים, שהמנהיג מקדמם, והוא מזיק למדינתו ולעמו והם לא מוחים בו, כי מעשיו מזיקים לכלל האומה, ואין צורך להרחיב מילים על מצבנו זמננו.

אך חברה שבה האמת היא המובילה, והצדיקים והטובים הם גם גיבורים ואמיצים, אז יש לה תקווה לתיקון והתעלות, למגר את הרע מתוכה, ולהתעלות לדרך טובה שתביא ברכה.

יהי רצון שנדע לשבח את הטוב ולהילחם ברע, להיזהר מחנופה, ולשבח את הטוב ולחזק את הטובים!